

dr hab. Janusz Kaźmierczak, prof. UAM

Poznań, 23 października 2022 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej pana mgr. Tomasza Jachecia
pt. "‘Be like Mike’: Constructing the myth of Michael Jordan in American popular
culture of the late 20th century"
napisanej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie
pod kierunkiem pana dr. hab. Zbigniewa Mazura

Tematyka mitu, jego konstruowania i roli społecznej, zajmowała przedstawicieli rozmaitych dyscyplin naukowych od dziesięcioleci. Przedstawiona do recenzji dysertacja jest dowodem na to, że ta tematyka nadal budzi zainteresowanie i może stanowić przedmiot wartościowych badań.

Dysertacja autorstwa mgr. Tomasza Jachecia liczy 230 stron i napisana została w języku angielskim. Po stronie tytułowej następuję spis treści, główny tekst rozprawy, bibliografia, abstrakt i słowa kluczowe, oraz streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim. Na główny tekst rozprawy składa się wstęp, pięć rozdziałów, wnioski oraz uwagi końcowe. Każdy z rozdziałów wiedzie od niewyodrębnionej, ale istniejącej części wstępnej, poprzez wywód zasadniczy, do niewyodrębnionego ale zawsze obecnego podsumowania. Rozdział pierwszy jest rozdziałem teoretyczno-metodologicznym; rozdziały od drugiego do piątego przynoszą interpretację badanych źródeł w układzie chronologicznym. Pewnym novum jest dodanie części Final remarks (Uwagi końcowe) po wnioskach. Konstrukcja rozprawy jest logiczna. Język, którego

JK

używa Autor, jest precyzyjny i klarowny; mgr Jacheć, z bardzo dobrym wyczuciem, nie stroni od wyrażeń idiomatycznych, porównań i metafor, przez co przekaz treści jest żywy, obrazowy, nienudzący – nie opuszczając domeny dyskursu naukowego. Nieliczne zauważone usterki językowe nie wpływają na bardzo wysoką ocenę językowej i formalnej strony pracy.

Celem pracy jest analiza mitu Michaela Jordana, koszykarza amerykańskiej ligi NBA, którego umiejętności, rozpoznawalność i sława stały się wyjątkowe na skalę światową i pozwalają na potraktowanie go jako bohatera współczesnego amerykańskiego mitu. W szczególności, Autor postanawia zanalizować tworzenie (się) tego mitu; to, co mit ten przekazuje o kulturze, w której powstał; oraz zdecydować, na podstawie przeprowadzonej analizy i interpretacji źródeł, czy mit Jordana reprezentuje monomit podróży bohatera, jak go teoretyzuje w swoim słynnym modelu Joseph Campbell, czy też może lepiej dałby się opisać w kategoriach monomitu amerykańskiego, który to model zasugerowali Robert Jewett i John Shelton Lawrence. W tym celu Autor wprowadza i stosuje trzy kategorie pojęciowe: „mit Jordana”, „monomit Campbella” i „monomit amerykański (Jewetta i Lawrence’a)”. Mimo niebezpieczeństwa zlania się w narracji, kategorie te zastosowane są precyzyjnie i czytelnik nie ma wątpliwości, o której z nich Autor w danym momencie pisze.

W pracy analizowane są narracyjne teksty kultury rozmaitego rodzaju. Podstawowymi ich typami są przekazy prasowe dotyczące Jordana, zwłaszcza te pochodzące z czasopisma *Sports Illustrated*, materiały promocyjne, oraz trzy nieautoryzowane biografie bohatera. Dobór i liczba analizowanych tekstów są satysfakcjonujące: wyodrębniona sekcja „Primary sources” w bibliografii zajmuje pełne pięć stron, z ogółem czternastu stron bibliografii.

Pierwszy rozdział pracy jest rozdziałem teoretyczno-metodologicznym. Autor dokonuje w nim przeglądu literatury naukowej dotyczącej Michaela Jordana, a także rozmaitych podejść teoretycznych do badań nad mitem, monomitem oraz monomitem amerykańskim. Odnośnie obecności Michaela Jordana jako przedmiotu rozważań naukowych, omawia dwie książki wyłącznie jemu poświęcone, a także dokonuje selekcji i omówienia licznych artykułów naukowych dotyczących Jordana. Z przeglądu tego wynika, że nikt uprzednio nie poddał analizie osoby Michaela Jordana jako bohatera współczesnego mitu, a jedynie trzy prace naukowe łączyły Jordana z mitem. Dokonując przeglądu podejść

JK

teoretycznych przy badaniu mitu, mgr Jacheć wprawnie wskazuje na wkład badaczy wywodzących się z tak różnych epok i dyscyplin, jak Mircea Eliade, James George Frazer, Bronisław Malinowski, Roland Barthes, Claude Levi-Strauss, Zygmunt Freud, czy Carl Gustav Jung. Wobec faktu, że większość z tych badaczy teoretyzowała mity klasyczne, mgr Jacheć odważnie i trafnie formułuje własną definicję mitu współczesnego, która syntetyzuje rozumienie mitu w ujęciach charakterystycznych dla jednej dyscypliny czy pola badawczego (s. 17). Omawiając badania nad mitami amerykańskimi, wskazuje na podejścia rewizjonistyczne do badań nad klasycznymi mitami amerykańskimi (np. Godfrey'a Hodgsona czy Berry'ego Alana Shaina, s. 22), i przedstawia jedną z dwóch wiodących perspektyw dla swojego studium: model „amerykańskiego monomitu” autorstwa Roberta Jewetta i Johna Sheltona Lawrence'a, wspomniany powyżej, w którym superbohater przywraca właściwe funkcjonowanie wspólnoty poprzez pokonanie zagrażającego jej zła, czego nie potrafią dokonać istniejące instytucje. Następnie Autor przechodzi do szczegółowego omówienia ram teoretycznych monomitu według Josepha Campbella: podejścia, które w zamierzeniu wskazuje na uniwersalne dla wielu kultur cechy mitu bohatera, odbywającego odmieniającą go podróż. Ramy te oparte są na teorii „obrzędu przejścia”, zawierających triadę oddzielenie-inicjacja-powrót. W monomicie Campbella każdy z trzech rozdziałów podróży charakteryzuje się wystąpieniem określonych mitemów – podstawowych jednostek konstytutywnych mitów. Autor wskazuje, że jego studium będzie używać teorii monomitu Campbella, który został zaakceptowany w kulturze popularnej XX wieku (s. 27), wypunktowuje podobieństwa i różnice między modelami Campbella oraz Jewetta i Lawrence'a, i przypomina, że pośród celów pracy jest zbadanie, w którym modelu, Campbella czy Jewetta i Lawrence'a, lepiej lokuje się współczesny mit Michaela Jordana. W drugiej części rozdziału, w której Autor przedstawia konstrukcję studium i założenia metodologiczne, wskazane i omówione zostają ramy czasowe studium, rodzaje źródeł poddanych analizie, a także zastosowane podejścia metodologiczne, zwłaszcza analiza tekstowa oraz historyczna analiza powstania i rozwoju mitu. Wśród założeń wstępnych Autor umieszcza istnienie we współczesnym świecie współzależności sfer sportu, mediów i biznesu, i wynikający z niej fakt tworzenia mitu Jordana przez kilka działających jednocześnie sił: samego Jordana; korporacje, zwłaszcza

JK

NBA i Nike; a także media. Autor zauważa również, że samo badanie mitu Jordana prowadzi do powstania metatekstu, który interpretuje mit, ale jednocześnie staje się częścią tego mitu i przyczynia się do dalszej mitologizacji podmiotu. Autor jest więc ostrożny, aby nie traktować mitu jako dokumentu i świadectwa, ale raczej jako owoc myślenia mitycznego dwudziestowiecznej Ameryki (s. 40). Ma nadzieję, że jego studium pomoże zrozumieć proces współczesnego tworzenia mitu, a także wskaże na podobieństwa między społeczną funkcją mitu, przedstawioną przez Campbella, a pojęciem społeczeństwa spektaklu, zaproponowanym przez Guya Deborda.

Przedstawiony przez Doktoranta przegląd literatury – i zawartej w niej teorii – jest z całą pewnością wystarczający dla potrzeb studium. Jak zwykle jednak przy tego typu przeglądach, można wskazać na badaczy czy dzieła pominięte, czy też – zdaniem czytelnika – potraktowane zbyt skrótowo. Podobnie i tutaj. O ile przegląd teorii i dzieł jest, jak oceniam powyżej, szeroki i wystarczający, wśród dzieł wzmiankowanych, stanowiących kamienie milowe w rozwoju naukowego namysłu nad mitem, powinna, jak sądzę, znaleźć się również szeroko cytowana praca G. S. Kirka *Myth: Its meaning and functions in ancient and other cultures* (1970). Omawiając współczesne prace analizujące mity amerykańskie, Autor wzmiankuje prace rewizjonistyczne, ale nie pisze o roli, jaką pojęcie mitu odegrało w rozwoju studiów amerykanistycznych wcześniej – poprzez prace Henry'ego Nasha Smitha, a potem Alana Trachtenberga czy Richarda Slotkina i wykształcenie się „szkoły mitu i symbolu”. Autor w różnych miejscach pracy powołuje się na wkład polskich badaczy do studiów nad mitem, ale dodatkowo można by również umieścić odniesienia do badań innych polskich badaczy mitu w kulturze amerykańskiej, czy też mitu Ameryki – choćby niedawno wydanych prac Jolanty Szymkowskiej-Bartyzel (2006) czy Filipa Lipińskiego (2021). Wydaje się też, że przy całym bogactwie przywołanych podejść teoretycznych do analizy mitu, nieco więcej uwagi Autor powinien poświęcić Rolandowi Barthesowi, którego podejście krótko w pracy opisuje, ale którego rozumienie mitu różni się bardzo od innych sformułowań i wyartykułowane jest w kontekście całkiem odmiennej, a jednocześnie tak ważnej dla wszelkiej interpretacji zjawisk kulturowych, teorii – semiotyki.

Każdy z trzech rozdziałów analityczno-interpretacyjnych poświęcony jest jednej fazie w rozwoju mitu Michaela Jordana. Rozdział 2 bada lata 1982-1991, kiedy to mit kształtował się i osiągnął swój zenit w pierwszej „apoteozie” Jordana po zdobyciu przez niego i jego drużynę pierwszego mistrzostwa ligi NBA. Rozdział 3 analizuje i interpretuje lata 1991-1998, kiedy mit rozwijał się i osiągnął kolejny zenit w „ostatecznej apoteozie” bohatera, kiedy Jordan i jego drużyna, Chicago Bulls, zdobyli swoje szóste mistrzostwo na przestrzeni ośmiu lat. Rozdział 4 analizuje i interpretuje czas po roku 1998, kiedy to Michael Jordan powrócił po raz kolejny do świata NBA, tym razem w roli managera i gracza, przed swoim ostatecznym odejściem ze sportu w roku 2003. Co ważne, ten rozdział w życiu i karierze Jordana zwykle pomijany jest w narracjach jego mitu, ale Autor – przekonująco – pokazuje, że ten czas również przyczynił się, na swój ważny sposób, do rozwoju mitu Jordana. Te trzy rozdziały mają podobną strukturę wewnętrzną: każdy rozpoczyna się od ogólnego omówienia mitu w danej fazie, z odniesieniami przede wszystkim do jednej znaczącej, nieautoryzowanej biografii Jordana, przechodzi do analizy przekazów narracyjnych tworzących mit i zawartych w artykułach prasowych i materiałach promocyjnych, i wiede do podsumowania. Analiza skonstruowana jest w taki sposób, że przekazy narracyjne z danego okresu tworzenia się mitu interpretowane są przez pryzmat mitemów z modelu interpretacyjnego Josepha Campbella – również analiza okresu ostatniego, często i niesłusznie pomijanego w narracjach mitu Jordana. O sposobie przeprowadzenia tej analizy należy wypowiedzieć się z najwyższym uznaniem. Autor doskonale orientuje się w materiale źródłowym, buduje swoją narrację w sposób przekonujący, dostrzega zarówno niuanse poszczególnych źródeł i jak i wyłaniające się wspólne dla wielu źródeł wątki, potrafi znaleźć potwierdzenie dla swoich tez interpretacyjnych w pracach teoretycznych, lub też odwrotnie – na podstawie analizy materiału źródłowego potrafi poddać w wątpliwość stwierdzenia zawarte w innych pracach (np. na stronie 149, gdzie dyskutuje ze stwierdzeniem, że sekularyzacja kultury wiede do sekularyzacji sportu – w sytuacji, gdy Jordan w narracjach jest opisywany w kategoriach bóstwa, któremu można oddawać cześć). Z analizy wynika jednoznacznie, że mit Jordana daje się całościowo interpretować w ramach modelu monomitu Campbella; że o ile do pewnego stopnia również model monomitu amerykańskiego Jewetta i Lawrence’a może być

JK

przydatny, to całość narracji dotyczących Jordana, we wszystkich analizowanych mediach i w całym okresie analizy, znajduje swoje miejsce właśnie w modelu autora *Bohatera o tysiącu twarzy*. Jak pisze Doktorant, spośród wielu mitemów opisanych przez Campbella, jedynie jeden nie znajduje zastosowania w analizie mitu Jordana jako rodzaju monomitu (s. 204); z drugiej strony, jak wcześniej zauważa Doktorant, nawet sam autor modelu nie podaje przykładu mitu, w którym dałoby się wyróżnić wszystkie opisywane mitemy (s. 27).

Rozdział 5 pracy przynosi interpretację mitu Jordana według czterech funkcji mitu wyróżnianych przez Josepha Campbella: kosmologicznej, społecznej, metafizycznej i pedagogicznej. Interpretacja ta jednoznacznie pokazuje, że mit Jordana spełnia ważną rolę we współczesnej kulturze amerykańskiej, na wielu płaszczyznach.

Wnioski (Conclusions) podsumowują umiejętnie pracę. Ponownie podkreślone zostaje dobre interpretacyjne wpasowanie mitu Jordana w ramy modelu Campbella i niecałkowite dopasowanie do modelu Jewetta i Lawrence'a: o ile bowiem w micie Jordana daje się wyróżnić elementy „wybawienia”, to dotyczą one wyłącznie sfery sportowej, a persona Jordana nie jawi się jednoznacznie jako bezinteresowny bohater przywracający spokojne funkcjonowanie wspólnocie, po zwycięskiej walce ze złem, jak tego wymagałby model monomitu amerykańskiego. Po Wnioskach następuje część ostatnia analizy i interpretacji: Uwagi końcowe, w której Autor dzieli się dodatkowymi rozważaniami na temat roli współczesnego mitu sportowego w kulturze: jako interpretacyjnej narracji wykształcającej się na podstawie rytuału rzeczywistych wydarzeń sportowych, i jako realizacji pojęcia spektaklu (Guya Deborda), transformującego rzeczywistość i tak ugruntowującego dominujący model życia (s. 211).

W ten sposób mgr Jacheć pewnie realizuje zamierzenia badawcze przedstawione we Wstępie swojego studium. Praca jest napisana bardzo dobrym językiem i erudycyjna w doborze i wykorzystaniu źródeł i literatury przedmiotu. W nowatorski i przekonujący sposób analizuje i interpretuje powstanie i rozwój mitu dotyczącego ważnej postaci kultury amerykańskiej i światowej. Zaproponowany sposób analizy może mieć szersze zastosowanie w analizach sfery mitu we współczesnej kulturze. Wobec powyższego, nie mam wątpliwości, że dysertacja pana mgr. Tomasza Jachecia spełnia wymagania stawiane

JK

rozprawom doktorskim przez obowiązujące prawo i z przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Janusz Kazmierczak